

ARTŪRAS JUDŽENTIS

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Dėl Jurgio Zablockio *Litanijos, naujai suguldytos* (1547) vertimo šaltinio

Anotacija. Atsiradus Niurnberge 1550 metais išleistai „prūsiškai“ litanijai, knietėjo vėl grįžti prie M. Mažvydo katekizmo giesmynėlyje paskelbtos Jurgio Zablockio (apie 1510–1563) litanijos vertimo šaltinio užduoties. Jai spręsti svarbi Ruth'os Fuehrer Prūsijos giesmynų apžvalga *Die Gesangbücher der Stadt Königsberg* (1927), kurioje aprašomi ir pirmieji Karaliaučiuje spausdinti giesmynai. Deja, 1550 metais Niurnberge išleistos vokiškos litanijos, galėjusios būti Zablockio vertimo šaltiniu, autorė nerado vietoje, o 1549 metų Marburgo giesmynas tiesiogiai neįėjo į jos tyrimo lauką. Tad seniausias jos aprašytas „prūsiškos“ litanijos variantas yra iš 1557 metų giesmyno. Lyginti skirtingų vokiškų litanijos variantų autorė nesiėmė.

Vos po kelerių metų pasirodė Christiano Schweigaardo Stango monografija *Die Sprache den litauischen Katechismus von Mažvydas* (Stang 1929), kurioje siekiama nustatyti ir Mažvydo katekizme paskelbtų giesmių vertimo šaltinius. Sugretinęs tekstus, Stangas be jokių abejonių teigia, kad Zablockio vertimo šaltinis yra 1549 metais išėjusio vokiško giesmyno *Ein Gesangbüchlein von dem allerbesten Liedern auserlesen...* litanija, tiksliau – šio giesmyno menamos ankstesnės laidos litanija. Deja, apie ją nei iš paties giesmyno, nei kur kitur neteko girdėti.

Praėjusio amžiaus pabaigoje Guidas Michelinis ir Dainora Pociūtė visiškai pasitikėjo Stango tyrimu ir dėl litanijos vokiško šaltinio laikėsi jo nuomonės, o Gertruda Bense apie 1550 metų Niurnbergo litaniją iš Fuehrer darbo žinojo, bet aptarė tik jos pavadinimą.

Straipsnyje keliama mintis, kad Zablockio litanija versta ne iš, kaip manė Stangas, 1549 m. Marburge išėjusio giesmyno menamos ankstesnės laidos, o kaip tik iš Niurnberge 1550 metais išleisto atskiro litanijos atspaudu *Die Litanei auff's neu korrigirt und gebessert* ankstesnės laidos. Tokią išvadą galima daryti, palyginus vokiškus litanijos variantus.

Esminiai žodžiai: Jurgis Zablockis; litanija; Martynas Mažvydas; Ruth Fuehrer; Christian Schweigaard Stang; Gertrud Bense; vertimo šaltinis.

Įvadas. Litanija (lo. *litanía* < s. gr. *λιτανεία* < *λιτανεύω* „prašyti, maldauti, melsti“) – senovinis bendruomeninis maldos būdas ir religinės poezijos bei bažnytinės muzikos žanras, kurį nusako kreipiniai į Dievą ar šventuosius (paprastai vadovo) ir pasikartojantys (paprastai bendruomenės) atsakai. Europoje litanijos ypač išplito Viduramžiais. Lutheris perėmė šią katalikų tradiciją, perdirbo ir į vokiečių kalbą išvertė Visų Šventųjų litaniją (1529), kuri tapo pavyzdžiu kitoms liuteronų litanijoms.

Litanija minima jau 1544 metų Prūsijos kunigaikštystės Bažnytinės tvarkos nuostatuose („Kirchenordnung“): juose rašoma, kad per Mišias Karaliaučiaus katedroje, senamiestyje ir Lyvenikės priemiestyje („im thumb, in der altenstadt und aufm berge“) po pamokslo giedama litanija ir pageidaujama, kad ji būtų giedama ir kituose miestuose („were gut, das in anderen steten [...] die litanía auch angericht und gehalten würde“) (*Die evangelischen Kirchenordnungen...* 1911, 65). Tai, Ruth'os Fuehrer nuomone, rodo, kad litanija Prūsijoje buvo labai rūpinamasi (Fuehrer 1927, 39).

Galbūt todėl Martyno Mažvydo katekizmo (1547) giesmynėlyje, nenurodant autoriaus, ir buvo įdėta lietuviška „Litanija, naujai suguldyta“ (p. D3v(54)–D6r(59)). Kad ją išvertė Jurgis

Zablockis, žinome iš šios litanijos perspaudo M. Mažvydo ir Baltramiejaus Vilento giesmyno *Giesmės krikščioniškos* II dalyje (1570) (p. X3v(567)–X7r(574)), kur vertėjas įvardytas. Gertruda Bense randa ir kitokių Zablockio autorystės įrodymų: žodį „suguldyta“ litanijos pavadinime, atitinkantį vokiečių „zusammengestellt“, kuriuo anuo metu buvusi reiškama su autoryste susijusi atsakomybė; melodijos nuorodą „ant tas notas kaipa gieftify Tiewe mufu danguiefis“ (Bense 1998, 30). Tad lieka nustatyti, iš kokio vokiško teksto J. Zablockis litaniją vertė.

Fuehrer istorinė Karaliaučiaus giesmynų apžvalga. Ruth'ai Fuehrer, savo inauguracinėje disertacijoje (1927) apžvelgusiai Karaliaučiaus (taigi Prūsijos kunigaikštystės, vėliau – karalystės) giesmynus, „prūsiškoji“ – 21 posmo – litanija buvo prieinama tik iš 1557 metų giesmyno *Die Deutsche Litaney zu zweyen Chören / Oder sonft zu singen / Wie man sie pflegt zu halten inn dem Fürstenthumb Preußen* (Fuehrer 1927, 39, 184). Ji nurodo, kad ši litanija Valentino Babsto 1545 metų giesmyne yra sutrumpinta („verkürzt“) iki 17 posmų (Fuehrer 1927, 40). 21 posmo esanti 1549 metais Marburgo giesmyne paskelbta litanija (ten pat). Autorė daugiau nesileidžia į abiejų litanijos variantų lyginimą, bet nurodo, kad juos abu sukūrė Johanna Frederis ir pabrėžia juose, ypač ilgesniajame, „išreikštą šiaurės vokiečių būdą“ („beide tragen ausgesprochen nord-deutschen Charakter, besonders die längere“ (ten pat).

Fuehrer taip pat buvo žinomas Philippo Wackernagelio antologijos *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts* III tome paminėta 1550 metais Karaliaučiuje atskiru leidiniu išėjusi litanija (Wackernagel 1870, 212), buvusi Karališkojoje Berlyno bibliotekoje, tačiau jos ji nerado vietoje, todėl ir negalėjo plačiau aprašyti.

Stango monografija. Po poros metų išėjusioje Christiano Schweigaardo Stango monografijoje *Die Sprache den litauischen Katechismus von Mažvydas* (Stang 1929) Ruth'os Fuehrer darbas neminimas. Matyt, jis autoriui nebuvo žinomas.

J. Zablockio litanijos vertimo šaltiniui skirtas 18-as monografijos skirsnis (Stang 1929, 43–47). Jis pastebėjo, kad Zablockis negalėjo versti iš Valentino Babsto 1545 metų giesmyno antroje dalyje *Psalmen vnd Geistliche lieder / welche von fromen Christen gemacht vnt zusammen gelesen sind* išspausdintos (nr. XXVI) „Vokiškos litanijos“ („Die Deutsche Litanie / Reimweise in ein lied gebracht / das auch einzele personen / die lieb vnd andacht dazu haben / singen mügen / sonderlich an orten da nicht schulen sind“), nes ji turi tik 17 posmų (plg. šio giesmyno 1547 metų laidos antros dalies F7r(495)–G2r(501) puslapius: <https://objekt.db.dhm.de/objekt/20011174>), o Zablockio vertime yra 21 posmas. Be to, pačiame vertime yra reikšmingų („unterscheiden sich die beiden Versionen des Gesanges nicht unbedeutend“) skirtumų nuo šio vokiško teksto (Stang 1929, 43).

Stango nuomone, Zablockio vertimą tiksliai atitinka („genau entsprechendes Litanielied“) Marburgo 1549 metų giesmyne *Eyn gesangbüchlyn von den allerbesten liedern außserlesen / von eyner fromen Gotsfürchtigen personen zusamen geordiniret / auß allen gesangbüchern so zu diser zeit getruckt / mit vilen noch nie getruckt* išspausdintas litanijos variantas „Deutsche Letanei, wie sie im land zu Preußen gefungen wirt. Im thon: Vatter vnser im hymelreich, 1 du vns alle heylffest gleich“ (p. XLVIIIv–Vr). Šiuo metu žinomas vienintelis šio giesmyno originalas saugomas Austrijos nacionalinėje bibliotekoje Vienoje (Österreichische Nationalbibliothek, signatūra: 42.M.75). Kiek toliau Stangas pabrėžtinai teigia, kad šis giesmės variantas be jokių abejonių buvo Zablockio vertimo šaltinis („er unzweifelhaft Zablocki als Vorlage gedient hat“) (Stang 1929, 43). Pagrečiui su vertimu perspausdinęs vokišką litanijos variantą (p. 43–46), Stangas dar kartą tvirtina, kad abiejų tekstų lyginimas rodo, jog būtent šis litanijos variantas buvo Zablockio vertimo šaltinis („Aus dem Vergleich der beiden Texte ergibt sich, daß das hier abgedruckte

deutsche Litanielied Zablockis Vorlage war“, Stang 1929, 46). Monografijos išvadose Stangas taip pat nurodo, kad litanijos vertimo šaltinis yra išsaugotas 1549 metų laidos giesmyne („Die Vorlage ist ein deutsches Litanielied, das unter dem Titel „Deutsche Letanei wie sie im land zu° Preussen gesungen wird“ in einem Gesangbuch v. J. 1549 bewahrt ist“, Stang 1929, 180).

Taip užtikrintai tvirtindamas, kad būtent Marburgo 1549 metų giesmyne paskelbta litanija buvo Zablockio vertimo šaltinis, Stangas priverstas paaiškinti, kaip vertimas galėjo būti išspausdintas anksčiau už jo šaltinį. Jis spėja, kad vokiškas šios litanijos variantas turėjęs egzistuoti jau prieš 1547 metus („Er muß aber schon vor 1547 existiert haben“), nes Zablockis juo naudojo kaip šaltiniu (Stang 1929, 43). Toks spėjimas ne be pagrindo, nes ši litanija XVI amžiuje buvo gerai žinoma ir mėgstama, tačiau nėra duomenų (bent jau pačioje knygoje), kad Marburgo giesminas būtų buvęs išleistas ir anksčiau. Priešingai: jau giesmyno antraštėje parašyta, kad daugelis jame skelbiamų giesmių „dar niekada nebuvo išspausdintos“ („liedern ... mit vilen noch nie getruckt“).

Greičiausiai Stangas paties vokiško šaltinio nė nematė (jo niekur knygoje nemini), o giesmės tekstą perspausdino iš Philippo Wackernagelio antologijos *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts* III tomo (Wackernagel 1870, 210–212, giesmė nr. 232).

Kiti tyrėjai. Po daugelio metų Guidas Michelinis knygoje *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai* šią giesmę, remdamasis Stango nuomone, taip pat lygino su vokišku Marburgo giesmyno (1549) variantu, paskelbtu Wackernagelio antologijoje. Jo padaryta išvada: „Beveik laisvas vertimas iš vokiško teksto“ (Michelinis 2000, 114).

Gertruda Bense straipsnyje apie Mažvydo ir Vilento giesmyno (1566, 1570) giesmes iš ankstyvųjų vokiškų litanijos variantų cituoja tik 1545 metų Leipcigo (Babsto) ir 1549 metų Marburgo giesminių litanijas. Apie 1550 metų jos leidimą ji žino tik iš Fuehrer darbo (cituoja litanijos pavadinimą) (Bense 1998, 27–28).

Dainorai Pociūtei „M. Mažvydo *Katekizmo* kilmės ir vertimo šaltiniai nebekelia didesnių problemų. Juos nustatė norvegų kalbininkas Christianas S. Stangas“ (Pociūtė 1995, 14). Todėl tyrėjos nesigilinama į Johano Frederio perdirbtos katalikų litanijos, tapusios Zablockio vertimo šaltiniu, variantus.

Niurnbergo 1550 metų leidimo litanija. Minėtoje Wackernagelio antologijoje, pastabose po litanijos teksto (Wackernagel 1870, 212), nurodoma ir po metų (1550) Niurnberge išėjusi atskira „prūsiškosios“ litanijos laida („Einzeldruck“). Panaršius internete, šį leidinį pavyko rasti skaitmeniniame Berlyno valstybinės bibliotekos Prūsijos kultūros paveldo rinkinyje (Staatsbibliothek zu Berlin - Preußischer Kulturbesitz, signatūra: Hymn. 4703): [Freder, Johannes:] *Die Litaney/ Auffß new corrigirt vnd gebessert. Im thon / Vatter vnser im himel/ rc.* Inn der Vniuerfitet zu Königsberg inn Preuffen. 1550. Gedruckt zu Nürnberg durch Valentin Neuber (internetu prieiga: https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN736311491&PHYSID=PHYS_0003). Skaitmeninis leidinys aprašytas tik 2024 m. gruodžio 2 dieną.

Minkštame pageltusiame leidinio viršelyje juodu rašalu įrašytas sutrumpintas pavadinimas, leidimo data, vieta ir leidėjas: Die Litaney: || „Gott Vater im himelreich“... || – || 1550. || Nürnberg v. Val. Neuber. Viršelio viršutiniame kairiajame kampe juodoje lipdėje (?) auksu atspausdinta dabartinė knygos signatūra: Hymn. || 4703, o viršutiniame dešiniajame kampe juodu rašalu įrašytas numeris: 37. Atrodo, kad būtent šį egzempliorių Fuehrer mini savo monografijoje (Fuehrer 1927, 39 ir 184). Jis autorės aprašytas iš antrinių šaltinių. Knyga buvusi Karališkojoje Berlyno bibliotekoje (signatūra: E 1023). Ši signatūra (tiksliau: E 1023^m) ranka įrašyta rasto-

jo egzemplioriaus viršelio atvarto kairiajame viršutiniame kampe. Jo apatiniame kampe ranka įrašyta kita signatūra: Hey 1078, o lapo viduryje – juodu rašalu: 109,737. Karališkosios Berlyno bibliotekos nuosavybę rodo ir knygos 11(1) puslapio apačioje centre išpaustas apvalus raudonas antspaudas: „Ex Biblioth. Regia Berolinenfi“.

Litanijos antraštėje parašyta, kad ji spaudai parengta Prūsijoje, Karaliaučiaus universitete (In der Univerſität zu Königsberg in Preussen). Be to, pasakyta, kad litanija iš naujo pataisyta ir pagerinta (Auffs new corrigirt vnd gebeffert). Vadinasi, būta ankstesnės atskiros (?) šios litanijos laidos. Tokios nuomonės yra ir Fuehrer (1927, 39). Kaip tik šia laida galėjo remtis Zablockis, versdamas litaniją į lietuvių kalbą. Tai taip pat tik spėjimas, bet jis atrodo geriau pagrįstas nei Stango, kuris, atrodo, šią litanijos laidą bus pražiūrėjęs arba jos, kaip ir Fuehrer, paprasčiausiai neradęs.

Kadangi Zablockis jau 1542 metais lankėsi Karaliaučiuje, o nuo 1546 metų studijavo tenykščiame universitete (Biržiška 1990, 25–26), jam spėjama ankstesnioji šios litanijos laida (greičiausiai rengta tame pačiame universitete) turėjo būti nesunkiai prieinama.

Niurnbergo litanijos tekstas

Toliau teikiama Niurnbergo leidimo (1550) litanijos perraša. Joje pridėta posmelių (laužtinuose skliaustuose), puslapių ir eilučių numeracija. Išnašose paaiškinta kai kurių žodžių rašyba.

1

- 1 Die Litaney/
- 2 Auffſ new corrigirt
- 3 vnd gebeffert.
- 4 Im thon/ Vatter vnſer im himel/ rc.¹
- 5 Inn der Vniuerſitet zu Kō=
- 6 nigßberg inn Preuf=
- 7 fen.
- 8 1550.

[Apvalus antspaudas su įrašu: Ex || Biblioth.Regia || Berolinenfi]

2

[1]

- 1 O Gott vatter im hymelreich
- 2 Gott ſon / Got heyliger gayft zugleich
- 3 Du heylige dreyfaltigkayt
- 4 Ein einiger Got in ewigkeyt
- 5 Auff dein zufagen wir bitten dich
- 6 Wolft vns erhören gnedigklich.

[2]

7 Ach lieber Got vnfer verfchon
 8 Vns nach vnferm verdienft nicht lon
 9 Erbarm dich vnfer durch dein gnad
 10 Vergib vns vnfer miffethat
 11 Nach deiner groffen gnad vnd güt
 12 Vns vnfer leyb vnd feel behüt.

[3]

13 Behüt vns auch zu difer frift
 14 Vors Sathans tück / bedrug vnd lift
 15 Wend ab von vns fein fewrig pfeyl
 16 Damit er vns nicht vber eyl
 17 Ach lieber Got verlas vns nicht
 18 Wenn vnns das fleyfch vnnd welt anficht.

[4]

19 Behüt vns Herr mit deiner handt
 20 Für yr[r]thumb / lafter / fünd vnd fchandt
 21 Für krieg / für auffrür / haß² vnd neydt
 22 Für fewr / vor waffer / teure zeyt

3

1 Für Pestilentz vnnd kranckheyt gefchwindt³
 2 Denn wir Herr deine kinder findt.

[5]

3 Behüt vns Herr in aller not
 4 Vnd für dem böfen fchnellen todt
 5 Ach lieber Herr verlaß⁴ vns nicht
 6 Wenn wir kummen fürs letzt gericht
 7 Für des ewigen todes fahr
 8 Ach lieber Got vns ja bewar.

[6]

9 Durch dein geburt o Jhesu Chrift
 10 Hilff der du vnfer mitler bift
 11 Durch dein heylfam vnd theures blut
 12 Welchs vns vergoffen ift zu gut

2 hass
 3 gefchwindt
 4 verlass

13 Dein anfferfteen⁵ vom tod fo hart
 14 Vnd durch dein gewaltig himelfart.

[7]

15 Dein heylich Chrifftlich kirch bewar
 16 Hinfort im wort vnd reyner lar
 17 Dar zu erhalte die diener dein
 18 Die Fürften deiner Christen gemein⁶
 19 Zum wort gib deinen Geyft vnd krafft
 20 Das er frucht breng vnd bey vns hafft.

[8]

21 In dein erndt trew arbeyter fendt

4

1 Secten vnd ketzerey abendt⁷
 2 In deinem heyligen G[o]ttes hauß
 3 Tilg alle rotten geyfter auß
 4 Die yrrig gehn dreng auff den weg
 5 Vnd wayß jnn deiner warheyt steg.

[9]

6 Auch stürtz durch dein gewaltig handt
 7 Die deinem wort thun widerstandt
 8 Für aller gotlofen gewaldt
 9 Dein reych vnd arme kyrch erhalt
 10 Die sich hie leyden muß auff erdt
 11 Der blut für dir ist thewer vnd werdt.

[10]

12 Gib das Keyferlich mayestat
 13 Regir nach deines Gayftes radt
 14 Das sie die arme Christenheynt
 15 Befchütz vnd schirm zu aller zeyt
 16 Wider des Türcken tyraney
 17 Das selb o lieber gott verley.

[11]

18 Gib Königen / Fürften / all gemein,
 19 Das sie im frid eintrechtig sein

5 auffferfteen

6 gemein

7 Viršuj pieštuku pataisyta: abwendt

20 Vnd das sie Herr dein Götlich wort
21 Welchs nur ist vnser hayl vnd hort

5

1 Auch fürdern beyd mit ⁸leyb vnd gut
2 Das thu Herr durch dein thewrs⁹ plut¹⁰.

[12]

3 Befunder vnser Landes Herr
4 Den wölfte lieber Gott gewern¹¹
5 Das er mög mit fighaffter handt
6 Beschirmen vnd regirn¹² sein landt
7 Für kranckheyt vnd vor leybes far
8 Ihn frifch vnd lang gefundt bewar.

[13]

9 Deßgleychen Herr durch all dein güt
10 Vns vnser Fürstin auch behüt
11 Du wölfte jr Herr ein langes lebn¹³
12 Darzu auch leybes erbe gebn¹⁴
13 Zu lob vnd ehr dem namen dein
14 Diß¹⁵ bitten wir dich allgemein.

[14]

15 Gib auch das all amptleut¹⁶ vnd Råd
16 Nach deinem willen richten stet
17 Darmit das arme volck auch werdt
18 Regiert wol auff diser erdt
19 Das sie hernach mit danckbarkeyt
20 Dich loben herr in ewigkeyt.

[15]

21 Die feugenden vnd schwangern all

8 Du pastarieji žodžiai pieštuku nubraukti ir virš jų įrašytas sunkiai įskaitomas žodis.
9 thewres
10 blut
11 geweren
12 regiren
13 leben
14 geben
15 diss
16 amptleut

6

- 1 Bewar auch kinder für vnfal
- 2 Hilff allen die schwach feind vnnd kranck
- 3 Das jr hoffnung auff dich nicht wanck
- 4 Mach sie an leib vnd feel gefundt.
- 5 Vnd tröst sie in der letzten stundt.

[16]

- 6 Ach lieber Herr gib gut gedult
- 7 Denn die da leiden one schuldt
- 8 Errett sie auß¹⁷ der feinde hendt
- 9 Ir elendt vnd gefencknis wendt
- 10 Tröst die auch in der letzten not
- 11 So man vom leben bringt zum todt.

[17]

- 12 Den so vns hassen frü vnd spat
- 13 Vergib jr sündt missethat
- 14 Gib das wir jhn auch gern vergeben
- 15 Mit allen menschen friedlich leben
- 16 Hilff das all sündt sich bekern
- 17 Vnd hertzlich deiner gnad begern.

[18]

- 18 Behüt vor hefftig sturm vnd wind
- 19 Die so auff Meer vnd wasser sind
- 20 Befonder die mit streittes heer
- 21 Die heyden suchen vber Meer
- 22 Behüt für klippen vnnd für strandt
- 23 Vnd hilff jhn gnediglich zu handt.

7

[19]

- 1 Du wölst auch herr in deiner hand
- 2 Erhalten die frucht auff dem landt
- 3 Behütten sie für hagl¹⁸ vnd schad
- 4 Zu brauchen recht gib vns auch gnad
- 5 Das sie nicht vnfern leib beschwern¹⁹
- 6 Vnd vnser hertzen von dir kern.

17 auss

18 hagel

19 beschweren

[20]

- 7 Befehlen dir auch weyb vnd kindt
 8 Hauß²⁰ / hoff vnd all vnser gefindt
 9 Wehr den die vns heimlich nach gehn
 10 Vnd auch nach leyb vnd leben stehn
 11 Wehr allem das do schaden thut
 12 Erhalt vns all in deiner hut.

[21]

- 13 O Iesu Crift²¹ war Gottes Son
 14 O Iesu Chrif der gnaden thron
 15 O Iesu Chrif du Gottes Lam
 16 Das der welt sünd trug vnd wegnam
 17 Du gebendeyter famen
 18 Er barm dich vber vns / Amen.
- 19 Gedruckt zu Nürnberg durch
 20 Valentin Neuber.

Litanijos 1549 ir 1550 metų tekstų lyginimas

Šis vokiškas litanijos variantas kaip ir marburgiškis turi 21 posmą ir nuo jo nedaug skiriasi. Jų tarpusavio santykio klausimą palieku germanistams, o štai svarbesnius 1549 ir 1550 m. litanijos laidų teksto skirtumus minėtame leidinyje nurodė jau Wackernagelis (1870, 212). Skaitmenys žymi litanijos posmą ir eilutę; toliau pateikiamas 1549 metų laidos žodis ar frazė ir (po rodyklės) – jo atitikmuo 1550 metų laidoje:

1,4 *du* → *ein*; 1,5 *zûsag* → *zufagen*; 3,3 *von vns ab* → *ab von vns*; 4,4 *thewrer* → *teure* (iš tiesų *teuer*); 4,5 *geschwind* → *gchwind*; 4,6 *Herr, wir* → *wir herr*; 5,1 *O* → *vns*; 5,2 *vns* → *vnd*; 5,4 *vors* → *fürs*; 6,5 *von* → *vom*; 7,2 *Hinfürt* → *hinfort*; 7,3 *erhalt* → *erhalte*; 7,4 *forstehn* → *fürsten*; *gemenu* → *gmein*; 7,6 *bring* → *breng*; 8,1 *trew* → *trew*; 8,4 *tilge* → *tilg*; 8,5 *bring* → *dreng* (nurodoma, kad tai spausdinimo klaida – t. b. *breng*); 9,6 *blüt* → *blut*; 11,1 *küngen* → *Köngen*; 12,1 *Befonder* → *Befunder*; 12,3 *mag* → *mög*; 13,6 *des* → *diß* (iš tiesų *Diß*); 15,3 *sein* → *seind*; 16,2 *den* → *denn*; 16,4 *gefengkuus* → *gefencnis* (pabrėžta *-nis*); 17,2 *vnd* praleistas; 18,2 *vff* → *auff*; 18,6 *landt* → *handt*; 19,5 *nit* → *nicht*.

Kaip matyti, Wackernagelio surašyti daugiausia ne rašybos, o morfologijos, leksikos ir sintaksės (žodžių tvarkos) skirtumai. Deja, kadangi į lietuvių kalbą versta ne pažodžiui ir lietuviškas teksto perteikimas neatspindi vertimo šaltinio morfologijos ar žodžių tvarkos ypatybių, tai vertimas neleidžia tvirtai nustatyti, kuriuo iš šių leidinių, versdamas litaniją, rėmėsi Zablockis.

Pavyzdžiui, 1 posmo 4 eilutė 1549 m. laidoje pradedama įvardžiu *du* (Du eyniger Gott), o 1550 m. laidoje – artikeliu *ein* (Ein einiger Got). Ši vieta išversta *Vienybe Dievo* (Venibe Die-wa): ir be įvardžio, ir, žinoma, be artikelio.

Arba 4 posmo 6 eilutėje 1549 m. laidoje žodžių tvarka *Herr, wir* (Deñ Herr wir deine kinder find), o 1550 m. laidoje atvirkščia – *wir, Herr* (Denn wir Herr deine kinder findt). Tačiau

20 Hauss

21 Chrif

ši eilutė išversta laisvai: *Saugok tu mus, sūnus savo* (Saugak tu mus funus fawa) – net jeigu tartumėm, kad *tu mus* reikšmės atžvilgiu atitinka *Herr, wir*, vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį, kad lietuviškame vertime, net ir norėdami, sukeisti žodžių tvarkos negalėtume: **Saugok mus tu, sūnus savo*.

5 posmo 1 eilutėje 1549 m. laidoje yra jaustukas *O* (Behüt O Herr), o 1550 m. laidoje – įvardis *uns* (Behüt vns Herr). Išversta be jaustuko ir be įvardžio, praleistas kreipinys *Pone, Viešpatie* (Herr), paliktas tik veiksmažodis *apsaugok* (Apfaugak).

5 posmo 2 eilutė abiejuose leidiniuose taip pat skiriasi: 1549 m. laidoje šios eilutės pradžioje pavartotas įvardis *uns*: (Behüt) Vns fur dem böfen fchnellen todt; 1550 m. laidoje jo vietoje eina jungtukas *und*: Vnd für dem böfen fchnellen todt. Zablockio išversta ne tik be jungtuko, bet ir be įvardžio: (Apfaugak) Nog fmertis piktas įjr naglas. Vis dėlto bejungtukis vienaarūšių papildinių jungimas artimesnis 1550 m. šaltiniui.

17 posmo 2 eilutėje 1549 m. laidoje yra jungtukas *und* (Vergib jr fünd vnd missfethat), o 1550 m. laidoje jis praleistas (Vergib jr sündt missfethat). Lietuviškame vertime perteiktas tik vienas papildinys (Vijfus grekus tu gims atleikf), todėl jungtuko neprisiekė.

18 posmo 6 eilutėje 1549 m. laidoje pavartotas daiktavardis *Land* (Vnd hilff jn gnediglich zu Landt), o 1550 m. laidoje – *Hand* (Vnd hilff jhn gnediggklich zu handt). Dėl šios spaustuvės klaidos vokiškas tekstas pasidarė nebeaiškus, sunkiai suvokiamas. Tad Zablockis jo ir nevertė: vietoj šio sakinio paskutinėse dviejose atitinkamo posmo eilutėse jis įdėjo frazę apie krikščionis: Palaimink tava krikščianius / Kurius atpirkai per krauius. Tai galbūt liudytų, kad jis naudojo 1550 m. leidimo šaltiniu.

Atskirai verta aptarti 8 posmo 5 eilutę. 1549 m. laidoje pavartotas veiksmažodis *bringen* (Die irrig gehn bring auff den weg), o 1550 m. laidoje – *drenge* (Die yrrig gehn d[r]eng auff den weg). Wackernagelio nuomone, tai spaustuvės klaida: turėtų būti *breng*. Tačiau vertėjas šios spaustuvės klaidos galėjo nematyti (nesuvokti) ir skaityti veiksmažodį kaip parašyta – *dreng* (veiksmažodžio *drenge* (drängen) „spausti, raginti, versti ką daryti“ liepiamoji nuosaka). Taip lietuviškame vertime galėjo atsirasti skatinimo ar net tam tikros prievartos atspalvį turintis veiksmažodis *priversti*: Kleidenczius kieliap priwerk. Tad šiuo atveju vertimas galėtų rodyti, kad remtasi ne 1549, o 1550-ųjų metų vokišku šaltiniu. Gerokai vėlesniame Danieliaus Kleino giesmyno *Naujos giesmių knygos* (1666) šios litanijos vertime ši vieta išversta, pasitelkiant veiksmažodį be minėtų atspalvių: Kleiojenczus fawefp gražink (KING 181,17).

Dėl litanijos pavadinimo

Kai ką būtų galima spręsti ir iš skirtingų litanijos 1549 ir 1550 m. laidų pavadinimų. Tik Niurnbergo varianto pavadinime pasakyta, kad skelbiama litanija „iš naujo pataisyta ir pagerinta“ (Auffs new corrigirt vnd gebessert), o Marburgo giesmyne litanijos pavadinimas visai kitoks: „Vokiškoji litanija, kaip ji giedama Prūsijos krašte“ (Deudsche Letanei, vie fie im land zu Preuffen gefungen wirt). Manau, kad lietuviško vertimo pavadinimas „Litanija, naujai suguldyta“ (= iš naujo sudėta, sukurta, t. y. pataisyta ir pagerinta) nereiškia, kad ji anksčiau buvo išversta į lietuvių kalbą: Zablockis tiesiog bus perteikęs vokišką šaltinį – iš naujo buvo sukurta (sudėta) vokiškoji 1550 metų litanija.

Gertruda Bense straipsnyje apie „prūsiškos“ litanijos versijas dėl jos pavadinimo rašo: „Wie auch immer man die Worte „Nauiey fuguldita“ in diesem Titel interpretiert, im heutigen Verständnis bezeichnen sie nicht eine Originaldichtung, sondern eine neu bzw. erstmals (?) erstellte litauische Fassung“ („kad ir kaip aiškintume šio pavadinimo žodžius „Nauiey fuguldita“, šių dienų supratimu jie reiškia ne originalias eiles, o naują, arba pirmąkart (?) sukurta, lietuvišką versiją“, Bense 2005, 40). Ši mintis neatrodo įtikima: juk Zablockio „naujai“ atitinka 1550 metų

Niurnbergo litanijos pavadinimo „neu“. Likčiau anksčiau išdėstytos nuomonės, kad šiuo atveju Zablockis išvertė savo šaltinio pavadinimą. Atrodo, kad tokia išvadą remia ir Fuehrer pastaba dėl žodžio „neu“ litanijos pavadinime: „... Litanei [...] aus dem Jahre 1550, die im Titel [...] auf eine bereits noch frühere hinweist, da sie ja „auffs new“ gebessert ist“ („1550 metų litanija, kurios pavadinime nurodoma dar ankstesnė, nes juk ji yra „iš naujo“ pagerinta“, Fuehrer 1927, 39).

Apibendrinimas. Turint omenyje viską, kas pasakyta, esu linkęs manyti, kad Zablockis litaniją į lietuvių kalbą greičiausiai vertė ne iš menamos ankstesnės 1549 metais Marburge išėjusio giesmyno *Eyn gesangbüchlyn von den allerbesten liedern außerslesen/ von eyner fromen Gotsfürchtigen personen zůsamen geordiniret/ auß allen gefangbüchern so zů diser zeit getruckt/ mit vilen noch nie getruckt* laidos, o ėmė 1550 metais Niurnberge atskirai išėjusios litanijos *Die Litaney/ Auffs new corrigirt vnd gebessert. Jm thon/ Vatter vnser im himel/ [r]c.* ankstesnę laidą, apie kurią netiesiogiai užsimenama šios litanijos pavadinime.

ŠALTINIAI

- Die Litaney/ Auffs new corrigirt vnd gebessert. Jm thon/ Vatter vnser im himel/ [r]c.* 1550. Inn der Vniuerfitet zu Kōnigßberg inn Preuffen. [kolofone]: Gedruckt zu Nürnberg durch Valentin Neuber. Staatsbibliothek zu Berlin - Preußischer Kulturbesitz. Signatūra: Hymn. 4703. https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkan_sicht?PPN=PPN736311491&PHYSID=PHYS_0003.
- Eyn gesangbüchlyn von den allerbesten liedern außerslesen/ von eyner fromen Gotsfürchtigen personen zůsamen geordiniret/ auß allen gefangbüchern so zů diser zeit getruckt/ mit vilen noch nie getruckt.* 1549. Zů Marburg, M. D. xlix. [kolofone]: Andres Kolb [...] truckts, den 18. tag Iulij [...]. Österreichische Nationalbibliothek. Signatūra: 42.M.75.
- KING – Kleinas, Danielius. 1666. *Naujos giesmių knygos*. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos. Internetinis leidinys. Tekstą rengė Vaidotas Rimša ir Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas rengė Mindaugas Šinkūnas, Vaidotas Rimša ir Vytautas Zinkevičius. 2006. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <https://seniejirastai.lki.lt>.
- Mažvydas, Martynas. *Katechismuso prasti žodžiai*. 1547. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos. Internetinis leidinys. Parengė Mindaugas Šinkūnas, Diego Ardoino, programavo Vytautas Zinkevičius. 2023. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <https://doi.org/10.35321/e-pub.78.mazvydas-katekizmas>.
- Mažvydas, Martynas et Baltramiejus Vilentas. 1570. *Giesmės krikščioniškos*. Dokumentinis perrašas ir žodžių formų konkordancijos. Internetinis leidinys. Tekstą rengė Ona Aleknavičienė ir Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas rengė Ona Aleknavičienė, Mindaugas Šinkūnas ir Vytautas Zinkevičius. 2020. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <https://seniejirastai.lki.lt>.
- Pfalmen vnd Geistliche lieder / welche von fromen Christen gemacht vnt zůsamen gelesen sind.* 1547. Leipzig, M. D. XLVII. [kolofone]: Gedruckt zu Leipzig / durch Valentin Babft. <https://objekt.db.dhm.de/objekt/20011174>.

LITERATŪRA

- Bense, Gertrud. 1998. „Text des ersten litauischen Gesangbuchs im Licht heutiger Betrachtungsweise“. *Knygotyra* 25 (32): 20–40.
- Bense, Gertrud. 2005. „Litauische Versionen der Preußischen Litanei“. In *Das Baltikum im sprachgeschichtlichen Kontext der europäischen Reformation: Internationales Arbeitsgespräch, Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel, 21.23. Mai 2003*. Herausgegeben von: Jolanta Gelumbeckaitė, Jost Gippert, 40–50. Bibliotheca Archivi Lithuanici 4. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Biržiška, Vaclovas. 1990. „Jurgis Zablockis“. In *Aleksandrynas: Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*. T. 1, XVI–XVII amžiai, 22–32. 2-asis (fotogr.) leid. Vilnius: Sietynas.

- Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts.* 1911. Bd. 4, *Das Herzogthum Preussen; Polen; Die ehemals polnischen Landestheile des Königsreichs Preussen; Das Herzogthum Pommern.* Herausgegeben von Emil Sehling. Leipzig: O. R. Reisland. <https://archive.org/details/dieevangelischenoesehluoft/page/n5/mode/2up>.
- Fuehrer, Ruth. 1927. *Die Gesangbücher der Stadt Königsberg (von der Reformation bis zur Einführung des Einheitsgesangbuches für Ost- und Westpreußen)*: Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Lizentiatenwürde bei der Hochwürdigen Theologischen Fakultät der Albertus Universität zu Königsberg i. Pr. Schriften der Synodalkommission für ostpreußische Kirchengeschicht 26. Königsberg i. Pr.: Druck von Emil Rautenberg.
- Michelini, Guido. 2000. *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Pociūtė, Dainora. 1995. *XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės*. Vilnius: Pradai.
- Stang, Christian Schweigaard. 1929. *Die Sprache den litauischen Katechismus von Mažvydas*. Oslo: J. Dybwad.
- Wackernagel, Philipp. 1870. *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts.* Bd. 3. Leipzig: Druck und Verlag von B. G. Teubner. <https://archive.org/details/dasdeutschekircho3wack/page/n3/mode/2up>.

ARTŪRAS JUDŽENTIS

The Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences

On the Source Text of Jurgis Zablockis's Litany *Litanija, naujai suguldyta* (1547)

Summary

The appearance of the "Prussian" litany printed in Nuremberg in 1550 renewed interest in identifying the source text of the litany translated by Jurgis Zablockis (c. 1510–1563) and included in the hymn section of M. Mažvydas's catechism.

Ruth Fuehrer's study of Prussian hymnals, *Die Gesangbücher der Stadt Königsberg* (1927), which examines the earliest known hymnals printed in Königsberg, is of particular importance to this inquiry. Unfortunately, the author could not find the German litany published in Nuremberg in 1550, which could have been the source text of Zablockis's translation, and the 1549 Marburg hymnal fell outside the scope of her research. Thus, the earliest "Prussian" litany she described dates from the 1557 hymnal. The author did not attempt to compare the different German variants of the litany.

Shortly afterwards, Christian Schweigaard Stang published his monograph *Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas* (1929), in which he sought to identify the source text of the hymns included in Mažvydas's catechism. After comparing the texts, Stang concluded with confidence that the source text of Zablockis's translation was the litany found in the German hymnal *Ein Gesangbüchlein von dem allerbesten Liedern auserlesen...*, published in 1549, or, more precisely, from a presumed earlier edition of that hymnal. Unfortunately, no record of it exists, either in the hymnal itself or elsewhere.

At the end of the twentieth century, Guido Michelini and Dainora Pociūtė regarded Stang's research as authoritative and adopted his position regarding the German source text of the litany, whereas Gertrud Bense was familiar with the 1550 Nuremberg litany from Fuehrer's work but discussed only its title.

The article suggests that the source text of Zablockis's litany was not the presumed 1549 edition of the Marburg hymnal, as Stang believed, but rather an earlier printing of the litany *Die Litanei auff's neu korrigirt und gebessert*, published in Nuremberg in 1550. Such a conclusion may be drawn from a rough comparison of the German variants of the litany.

Keywords: Jurgis Zablockis; litany; Martynas Mažvydas; Ruth Fuehrer; Christian Schweigaard Stang; Gertrud Bense; source text.

Iteikta 2025 m. spalį